

Jotain uutta, jotain vanhaa: Johan P. Mackenbachin makrokatsaus sosiaalisiin terveyseroihin

Johan P. Mackenbach: Health Inequalities. Oxford University Press. United Kingdom. 2019. 240 sivua. ISBN 978-0-19-883141-9.

On kulunut jo 40 vuotta Black Reportin julkaisemisesta. Kuluneiden vuosikymmenten aikana, terveyden eriarvoisuudesta on julkaistu lukemattomia tutkimuksia ja sen kaventamiseksi on luotu kansallisia ja kansainvälisiä tutkimusohjelmia ja toimintasuunnitelmia kaikkialla Euroopassa. Sosiaaliset terveyserot eivät tavoitteista huolimatta ole juurikaan kaventuneet, vaan osittain jopa kasvaneet. Pitkä koulutus, korkeat tulot ja korkea sosioekonominen asema ovat edelleen systemaattisesti yhteydessä pidempään, hyvinvointivempaan ja terveempään elämään, jopa kaikkein tasa-arvoisimmissa pidetyissä Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Miksi näin on? Miksi terveyden eriarvoisuuden kaventamisen tavoitteissa ei ole onnistuttu?

Näihin kysymyksiin Erasmus yliopiston kansanterveystieteen professori Johan P. Mackenbach pureutuu tuoreimmassa teoksessaan. Kirjan taustana on 'Pohjoismaisen paradoksin' löydös: terveyserot ovat pysyviä jopa kaikkein tasa-arvoisimmissa, Pohjoismaisissa, yhteiskunnissa. Edes näissä valtioissa kansallisen ohjelman terveyserojen kaventamiseksi eivät ole Mackenbachin mukaan juurikaan tepsineet. Ymmärtääksemme, miten tällaiseen tilanteeseen on tultu, Mackenbach ottaa kirjassaan niin sanotusti "askeleen taaksepäin". Teoksessa hän kerää kasautuneen tieteellisen tiedon yhteen ja uudelleen rakentaa tieteellisen evidenssin tämän pohjalta. Eräänä kirjan punaisena lankana on terveyserojen tarkasteleminen osana muita yhteiskunnallisia rakenteita ja jopa niissä esiintyvien eriarvoisuuksien tuotteenä. Täten, teoksen voi sanoa ensisijaisesti olevan yhteen kokoava, makrotason katsaus siihen,

miten sosiaaliset terveyserot ovat viimeisen vuosikymmenten aikana pääosin Euroopassa. Toisena tärkeänä näkökulmana on terveyden eriarvoisuutta vähentävien poliittisten toimien ja kansallisten ohjelmien tarkastelu. Hieman sivujuonen roolissa, teoksessa tarkastellaan myös alan tutkimuksen, sekä erityisesti tutkimusmenetelmien kehittymistä ja tulevaisuutta.

Teos on rakenteeltaan sangen oppikirjamainen. Täten se onkin erinomainen johdatus sekä sosiaalisten terveyserojen nykytilaan että sosiaalielepidemiologiseen tutkimukseen. Erityisesti teoksen toinen luku esittelee sosiaalielepidemiologisen alan keskeiset teoreettiset ja tilastolliset käsitteet. Luvut kolme ja neljä sisältävät kattavan kirjallisuuskatsauksen terveyden jakautumisesta eri väestöryhmissä Euroopassa. Näissä luvuissa keskitytään ennen kaikkea makrotason, tai väestötason tutkimusten esittelyyn. Huolimatta vahvasta empiirisestä otteestaan, teos ei jätä kylmäksi teoreettis-filosofiselta puoleltakaan. Toisaalta, Mackenbach itsekin huomauttaa, ettei kirjassa syvennyttä teoriaan ja mekanismeihin samalla mittakaavalla, kuin esimerkiksi Mel Bartleyn vuonna 2017 julkaisemassa teoksessaan "Health Inequality: An Introduction to Concepts, Theories and Methods". Samoissa luvuissa esitellään myös sosiaalisten terveyserotutkimuksen keskeiset selitysmallit ja mekanismit sekä pyritään kriittisiin ottein kokoamaan sosiaalisten terveystutkimuksen kentän pirstaleiset teoriat yhteen. Luvuissa viisi ja kuusi keskitytään eri Euroopan maissa luotujen terveyserojen kaventamiseen tähtäävien ohjelmien sekä niiden onnistumisen esittelyyn. Lopuksi Mackenbach esittää sekä tutkimuksellisia että poliittisia tulevaisuudennäkymiä, esittäen jopa potentiaalisia poliittisia toimia.

Teoksessa sosiaaliset terveyserot ovat kehystettyinä laajemmin osaksi sosiaalisen eriarvoisuu-

den kontekstia. Ensinnäkin, terveyserot johtuvat osittain asuntopoliitikasta ja muista sosiaalipoliittisista ratkaisuista. Täten myös terveyserojen kaventamisen on osittain lähdettävä myös terveyspolitiikan ulkopuolelta. Toiseksi, yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden ja hierarkioiden muuttuessa myös terveyden eriarvoisuuden ilmentyminen muuttuu. Sosiaalisten ryhmien uudelleenjakautumisen lisäksi yhteiskunnat ovat ylipäänsä muuttuneet joustavimmiksi, vieläpä varsin lyhyessä ajassa. Täten terveyserot jakautuvat uudella tavalla eri väestöryhmien kesken. Esimerkiksi aiemmin tärkeä ammattiasema on menettänyt merkitystään koulutuksen noustessa tärkeimmäksi sosiaalisen aseman mittariksi. Sosiaalinen liikkuvuuden lisääntyessä, eli sosiaalisen periytyvyyden heikentyessä, terveysvalikoitumisen rooli on kasvanut. Laajempi sosiaalinen eriarvoisuus ja terveyden eriarvoisuus ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa toisiinsa. Tästä näkökulmasta sekä terveyden eriarvoisuuden tutkimusten tulokset, että eriarvoisuuden kaventamiseen tähtäävät poliittiset toimet on tulkittava uudenaikaisessa valossa.

Toinen keskeinen kritiikki kohdistuu poliittisten toimien toimimattomuuteen. Toistaiseksi toimet ovat onnistuneet huonosti, ja terveyserot ovat kaventuneet heikosti, jos ollenkaan. Eräs keskeinen syy tälle on, että monet valtiot ottivat käyttöönsä tieteellisestikin tehottomiksi todettuja keinoja, kuten terveysvalistusta ja tiedon lisäämistä. Nämä näennäisesti nopeat ja halvat keinot eivät tavoita nimenomaan niitä ryhmiä, joille sosiaaliset ja terveydelliset haitat ja ongelmat kasautuvat. Esimerkiksi, kuten nyt jo hyvin tiedämme, uusi informaatio liittyy terveellisiin ruokailu- ja liikuntatapoihin omaksutaan ensisijaisesti korkeakoulutettujen naisten keskuudessa. Pelkkä tiedon lisääminen ei auta, mikäli materiaaliset puitteet eivät mahdollista tiedon mukaan toimimista. Tehottomien toimien lisäksi Mackenbach kritisoi sekä kansallisia että kansainvälisiä terveysohjelmia siitä, etteivät ne ole tarpeeksi täsmällisiä tavoitteissaan tai keinoissaan. Tämä osittain johtuu myös tieteellisen tiedon puutteesta. Toimia tehostaisi ainakin tavoitteiden tarkentaminen – on tehtävä selväksi, haetaanko suhteellisten vai absoluuttisten erojen kaventamista, joista ainakin jälkimmäisen tavoitteleminen olisi kustannustehokkaampaa ja realistisempaa. Mackenbach va-

roitaa kuitenkin liiasta optimismista. Eritoten poliittisten toimien tehokkuudessa on edelleen tietoa vain hyvin niukasti, joten todennäköisimmin toimivat keinot tullaan löytämään vielä lukuisten yritysten ja erehdysten kautta.

Kaikki toivo ei kuitenkaan ole menetettyä, muistuttaa Mackenbach. Eikä vuosikymmenten kehitys ole ollut pelkkää kurjistumista. Yleisesti ottaen terveys, hyvinvointi ja elinikä ovat lähes kaikkialla kasvaneet. Suhteellinen eriarvoisuus on monissa maissa jopa pienentynyt. Kerääntynyt tutkimustieto ei suinkaan ole hukkaan heitettyä. Päinvastoin, sen ansiosta mahdollisia toimia on nyt helpompi kohdistaa oikea-aikaisesti oikeille kohderyhmille. Tutkimukselliselakin kentällä on tapahtunut paljon. Mackenbach lataa paljon odotuksia erityisesti genetiikan ja epigenetiikan aloille. Toistaiseksi geenit ja sen interaktio ympäristön kanssa ovat sosiaaliterveystieteessä pysyneet mustan laatikon roolissa, mutta geenipankkien, entistä tehokkaampien tietokoneiden ja kehittyneiden tutkimusmenetelmien vuoksi ala on edistynyt huomasti. Toisena toivon kipinä Mackenbach ehdottaa jopa mahdollisia toimia terveyden eriarvoisuuden vähentämiseksi. Erityisesti Mackenbach liputtaa ”suhteellisen universalismin” (eng. *proportionate universalism*) puolesta. Tällä hän tarkoittaa ”yleistä toimintaa mittakaavalla ja voimakkuudella, joka on oikeassa suhteessa haittojen tasoon.” Nähtäväksi jää, eteneekö keskustelu tältä osin suuremmilla areenoilla.

Teokselle on kysyntää. Eriarvoisuus, sen kasvu ja torjuminen ovat jo muutaman vuoden keikkuneet niin uutisten, tutkimussuunnitelmien kuin erilaisten komiteoiden raporttien otsikoissa – sosiaalisen eriarvoisuuden voisi sanoa olevan 2010-luvun eräänlainen *buzzword*. Teos on ehkäpä julkaistu jopa hieman jälkijunassa tähän keskusteluun, vasta vuosikymmenen loppumetreillä. Teos on kaivattu poikkitieteellinen avaus, jossa yhdistetään tiedettä ja poliittista päätöksentekoa. Toisaalta tämäkään teos ei anna mitään taikakeinoja, jolla ratkaista sosiaalisen terveyserojen dilemma.

Yhteen kokoavan ja oppikirjamaisen rakenteen vuoksi teosta voi suositella etenkin tuoreille tutkijoille, mutta myös alan asiantuntijoille. Poikkitieteellisen aiheen vuoksi teos sopii sekä epidemiologeille, että terveydestä ja eriarvoisuu-

desta kiinnostuneille sosiaalitieteilijöille. Syväluotaavan analyysin ja monipuolisen kirjallisuuskatsauksen lisäksi teos sopii myös kiireisille: Johdantokappale on ytimekäs, mutta kattava, ja se päättyy teoksen keskeisiin loppupäätelmiin. Myös jokainen luku päättyy lyhyeen yhteenveetoon ja luvussa käsiteltyihin keskeisiin pointteihin. Tutkijoiden lisäksi tämä tutkimuksellisen

empirian ja politiikan välimaastossa vaeltava teos toiminee lukemisena myös politiikassa toimiville.

LAURA SALONEN
VTM
Turun yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos